

Az ősmagyar mitológia mítosza – avagy az ősmagyar hiedelemrendszer szépirodalmi újraírásai

Bevezető

A jelen tanulmány az ősmagyar hiedelemrendszer újraírásait mutatja be a feltelezett kezdetektől napjainkig. A kutatás célja az volt, hogy soron kövesse az egykori mitológémák hermeneutikai átalakulásait a regéktől a mitológiai kalandregényekig. A cikk a téma kiterjedtsége, összetettsége és hatalmas szakirodalma miatt szándékosan összpontosít a kortárs magyar mitológiai regények újraírásaira, de beépítette a néprajzi, kulturális antropológiai és régészeti eredményeket is.

A tézisek

A kutatás tézise, hogy korunk mitológiai kalandregényei nagy kulturális űrt töltenek ki, de esztétikai elemzésük alapvető nehézségbe ütközik, mert az ősmagyar hiedelemvilágnak nincs lineáris recepciótörténete.¹ Mi több, az ősmagyar hiedelemvilág hatástörténete önmagában is töredezett, s így bármiféle összehasonlító vizsgálat, főként esztétikai-hermeneutikai elemzés kénytelen azokat a szociológiai, politikai és kulturális folyamatokat alapsíkon beemelni, amelyeket a tudományos kritériumok, főként a *close reading* alapvetően kizárna.

A kutatás egyik antitézise, hogy a mitológiák rendszeresen újraíráson esnek át. Az ősmagyar hiedelemrendszer recepciótörténetében három nagy korszak figyelhető meg: az élő hagyományé (középkor); a részlegesen (re)konstruált mitológiáé (premodernitás), és a kitalált ősvallásé (posztmodernitás).² A tudományos és a művészi újraírások a középkorban párhuzamosan történhettek, a 18-19.

1 Voigt Vilmos az ősmagyar hiedelemvilág kutatástörténetét összegző tanulmánya hiánypótló, de a mitológia-recepciónak csupán egyik szeletét adja. (ld: Voigt, 2003).

A recepció többi eleméhez ld. Voigt Vilmos professzor tanulmányait különböző évtizedekből. „Miért és hogyan sokasodnak hiedelemondáink?”, (1986); „Sámán - a szó és értelme” (1990); „Az ősvallás fogalmáról és a honfoglaló magyarok vallási életéről” (1996a); „Ezeréves-e a magyar folklór?” (2000).

Vö: Illetve egy összegző kötet, ősök, táltosok, szentek (1996) tanulmányaival: Voigt Vilmos: „Honfoglaláskori folklór” (1996b), Tóth Péter: „A pogánykori őskultusz emlékei Magyarországon”, Veres Péter: „A honfoglaló magyarok temetkezési szokásainak problematikája”; Hoppál Mihály: „A magyar szamanizmus és honfoglalók hitvilága”, Pócs Éva: „A magyar szamanizmus a kora újkori forrásokban”, Kerny Terézia: „László király szentté avatása és kultuszának kibontakozása (1095-1301)”; Kriza Ildikó: „Az újraírt történelem (A honfoglalás mondája a XVIII. századi német forrásokban)”; Landgraf Ildikó: „A honfoglalás mondái a XIX. és XX. században”.

2 A felosztásban felhasznált korszakolást, definíciókat vö: Bali (2014. 24.) A kortárs jelenség megnevezésére számos lehetőséget vet fel a szakirodalom, a fentebb használt mellett jelentős még: az „etno-pogányság” is. (Hubbes, 2014. 37.)

században egymást feltételezve, míg napjainkban pedig egymásnak ellentmondva. Az ősmagyar mitológia első korszakában legalább három kanonizáló újraírás feltételezhetünk hermeneutikai-dramaturgiai szempontok alapján, míg a második korszakban is legalább két tudományos igényű kanonizálás zajlott le; napjainkban viszont hiányzik az a korszerűen rendszerezett ősmagyar mitológiai kánon, amelyet a széles szakmai és társadalmi nyilvánosság is elfogadna.³ Mindhárom korszakban jelentős a mitológia(képzetek) politikai, vallási és kulturális terheltsége, de leginkább a három korszakbeli recepció (közönsége, befogadásmódja és a valóságra való vonatkoztatása) különbözik. (Ld. A mitológia-recepció befolyásoló tényezőket az 1. táblázatban)

A mitológia	1. korszaka: Az élő hagyomány	2. korszaka: A részlegesen (re)konstruált mitológia	3. korszaka: A kitalált ősvallás
időszaka	középkor	kb. 1750-1902	Napjaink (1981-)
előfordulása	Hétköznapi szokások	krónikák, népművészet	Táltos-kultusz, Pálos-újmitológia, Pártus herceg legenda
politikai szerepe	Árpád-ház legitimálása	A nemzeti identitás historikus alátámasztása	Hivatalos közélet elutasítása
kulturális szerepe	A közösségi események rendje	A mitológia-kultusz hazai változata	A globális mitológia mellett/ellen
eredetképe	Szkiták	Hunok	Sumérek és/vagy Mag-népe
jelentősebb irodalmi újraírói	Kézai, Kelti, Csáti	Vörösmarty, Arany, Gárdonyi	Jankovics, Böszörményi, Barabási
kulcsmotívuma	Csodaszarvas, fehérló, turul	Csodaszarvas, Hunor és Magor	Szent Korona, rovásírás, kettős kereszt
vitája	keresztény legendáriummal	„Ugor-török háború”	A hivatalos történelemképpel és a történeti egyházakkal

1. táblázat: A három újraírási korszak jellegzetességei

3 Amíg a magfizikai kutatások esetén a technikai-tudományos eredmények számára lényegtelen, hogy a társadalmi nyilvánosság elfogadja-e, addig a bölcséleti-művészeti kérdésekben, főként a társadalmi identitást is erősen befolyásoló mitológiakutatás esetén létkérdés, hogy a társadalmi nyilvánosság elfogadja az eredményeket. Már az is eredmény lenne, ha a társadalmi nyilvánosság felismerné önnön hozzá nem értését és távolságtartó semleges álláspontot foglalna el. Ezzel szemben a napi tapasztalat az, hogy a töredezett társadalmi nyilvánosság rendszeres harcot folytat a mitológia témakörében.

4 A korszakokat mindhárom esetben a szépirodalmi/kulturális újraírásokhoz kötöttem. A középkori határokat nehéz kirajzolni, talán a letelepedéssel kezdődhet egy új időszak, amely Csáti Demeter eposzáig tarthatott (kronológiai vitáját ld később). A második korszak határát 1750-re tettem, mert ekkor kezdte írni Ráday Gedeon *Árpád-eposzát*, a végét 1902-re, mert abban az évben jelent meg Gárdonyi Géza *Láthatatlan embere*. A harmadik korszak kezdetének Jankovics Marcell: *Fehérlófia* (1982) című mesefilmjét választottam. A két világháború közötti „tudományos” turanizmus, az emigrációbeli ősnép-elméletek (pl. Bobula Ida), illetve hazai ellen-mitológiák (pl. Paál Zoltán: *Arvisúra*) művelődés-történeti és szellemi-történeti szempontból fontosak, de művészeti újraírásuk ekkor még nem jelentős.

Az ősmagyar mitológia élő hagyománya

A szakmai közmegegyezés rendszeresen kísérletet tesz a mitológia meghatározására (Kirk, 1993. 40.).⁵ Robert Graves a *Görök mitológia* című monográfiájában tizenkét általában mítosznak tekintett, metafizikát is tartalmazó történetfaját számúz a mitológia témaköréből (Graves, 1960. 6.). Graves elkülöníti például az erkölcsi tanulságokat, a kozmogóniát és a szakrális elemeket felhasználó hőstörténeteket is. Ezekkel szemben a pozitív mítosz-meghatározása viszont kevésnek tűnik, mert ő azt a történetet tekinti mítosznak, amelyik a szakrális rendezvényeken előadott szent cselekmények utánzásából szűrődött le. Claude Lévi-Strauss másként közelíti meg a mítoszt az életművét összegző, s kritikáira válaszként írt *Myth and Meaning* (1978) című kötetében. Olyan apró elemek (történetek, szimbólumok, kapcsolatok) sorozatának látja a mítoszt, amelyek önmagukban abszurdak és lehetetlenek (Lévi-Strauss, 2001. 3.). Mégis ezek egyidejű, nem logikai lépcső általi befogadása révén a szimfonikus zenekari partitúra olvasásához hasonlóan születik meg az „egész”, a „történet”, a mítosz (Lévi-Strauss, 2001. 22.). Hoppál Mihály mítosz-felfogásában a történetek a nyelvvelőttiség és nyelv-teremtés idejét idézik meg (Hoppál, 2003. 69.). A hiedelemvilág meghatározására a továbbiakban e három lényegesen eltérő vélemény alapján hivatkozom, további példák elemzésére a jelen tanulmányban nincs lehetőségem.⁶

A mitológia addig eleme a kultusznak, amíg bármiféle közösség elfogadja közös szellemi horizontnak, s amíg többet jelent pusztán egy történetláncnál. Ez a szempont meghatározza az ősmagyar mitológia elemzését, mert a mitológémák mögött közösségeket is feltételezünk. Fordítva is igaz az állítás, ugyanis közösségek hiányában nyilvánvalóvá válik a (kis)történetek Nagytörténetből való kihullása, ahogy azt László Gyula a Csodaszarvas-monda középkori ábrázolásainál kimutatta (László, 1986. 150.).

Az ősmagyar hiedelemvilág – eredete és jellege⁷

Az ősmagyar hiedelemvilág a magyarság kereszténység előtti világképe volt, ezt a vallási-kulturális korszakot a köznyelv pogány korszaknak hívja. Ha azt tekintjük pogánynak, aki Kr.u. 1000-ben nem volt a görög vagy latin egyház tagja (ahogy Koppány énekli az *István a királyban*), úgy pusztán megnevezésbeli vita folyhat az első ezredforduló ómagyarságának vallási hovatartozásáról és sokszínűségéről (Szörényi, 2014. 124.).

⁵ Kirk idézi a meghatározást (ti. Mítosz az a történet, amelyben az természetfeletti erők nyíltan szerepet játszanak), de ezt a mainstream álláspontot ugyanakkor erősen támadja.

⁶ A jelen tanulmány számára leegyszerűsített mitológia-meghatározás a fenti három minta alapján így szól: Ég és Föld, az örök és az egyedi találkozásának szabálytalan elbeszélésrendszere.

⁷ Jelen tanulmánynak nem feladata állást foglalni a magyar honfoglalás vitatott történelmi kérdéseiben. A cikkben felhasznált történelmi adatok az MTA által lektorált és kanonizált kutatási eredmények. A kettős honfoglalás (elmélete) által bemutatott kulturális-szellemi jelenségek beilleszthetőek a magyar ősvallással foglalkozó szakkutatók eredményeibe, így ezért történik arra is hivatkozás.

Theo Sundermeier vallástörténész értelmezésében a „pogány” érték kategóriát a szekunder vallások (kinyilatkoztatásra épülő eszmerendszerek) alkalmazzák a *primer vallásokkal* (egy nyelv, kultúra, történeti közösség keretében évszázadok során létrejött vallások) szemben (Assman, 2004. 2.). Sundermeiert kiegészítve még annyit mondhatunk, hogy nem a szekunder vallások, hanem a szekunder egyházak minősítik vissza az előző szellemi/közösségi intézményeket, és ebben a hatalmi harcban az előző vallás szerkezete érdektelen. A pogány/keresztény ősmagyarország kérdéskör alapvetően kultúrpolitikai vita, mert más *megítélés alá kerül* a magyar őstörténet, ha ott „csak” pogány törzsek vándoroltak, vagy ha egyistenhívó politikai szervezetek hajtották végre az áttelepüléseket.⁸

Az ősmagyarország hiedelemvilágára hatással bíró utolsó politeista rendszer feltehetően a „szkíta hitvilág” volt, amelyet az időszámítás kezdete előtti időszakban a sztyeppei népek között jegyeztek fel (Jankovics, 1994. 60.). Ez az hiedelemrendszer – amely elsősorban ma a népmesekincsünk alapján vizsgálható – még istenhármasban gondolkodott: Napanya-Holdanya-Szélanya rendszerében; ugyancsak feltételezhető, hogy öt elemet dicsőített. Kimutatható a Napút (az állatöv, Tejút-rendszer, hét bolygó) kultikus tisztelete is.

Nagy vallástörténeti fordulat zajlott valamikor a kereszténység kialakulása korában (és következteben?) a sztyeppen is. A történészek egyetértenek abban, hogy a Krisztus utáni első évezredben a Belső-Ázsiától a Kárpát-medencéig tartó térség népeit alapvetően egyistenhívó vallási kultúra jellemezte, amelyet ma az ómongol Tengri istenség nevéől tengrizmusnak neveznek (Eliade, 1998. 9.). Az európai hunok, s főként a kaukázusi, kései hunok közötti kereszténységre régészeti és írásos bizonyítékok sokasága utal.⁹ A Baján kagán vezetésével érkező korai avarok és néhány szabír törzs, majd később Kuber kagán vezette második avar hullám (az ún. Griffes-indás kultúra, más néven: onogurok vagy fehér magyarok) ismét csak hordoztak keresztény szimbólumokat is (László, 1986. 132.).

Azt is tudhatjuk az etelközi ősmagyarország régészeti leletei és korabeli feljegyzések alapján, hogy más isteneknek nem áldoztak szertartásszerűen. Viszont az ősmagyarország természetéhez kötődő közeli kapcsolata megmaradt, így érthető, hogy a külföldi leírások mit említettek bálványoknak.¹⁰ Többek között a tengrizmus és a kereszténység alapvetően eltérő test- és lélekképzetei okozták a bálványosság látszatát. A Szörényi-rockopera Torda táltosának híres áriája: „*Kegyés Földanya...*” a néprajzi-régészeti leletek alapján tehát egy elenyésző kisebbség szertartásán hangozhatott volna el, de sokkal inkább anakronizmus (Szörényi, 2014. 115.). Az is a tengrizmus erőteljes jelenlétére utal, hogy az Árpád vezette törzsszövetség

8 A „pogány” minősítés felhangjairól Hubbes László is ír. (Hubbes, 2014. 37.)

9 Boda, 2013. 106. A szabír magyarok Gorda nevű királya és törzsének vezetői megkeresztelkedtek bizánci rítusban (is) 530 táján. Bár Gorda később elbukott, keresztény törzséből nemzetségeket sodort a Kárpát-medencébe Baján hódítása. Az Avar Birodalom tudunja (nyugati főkapitány) 805-ben nemcsak megkeresztelkedett Teodór név alatt, de még abban az évben (politikai) vértanúvá is vált.

10 Fodor, 2005. 23. Dzsajháni eddig töredékesen idézett megállapítása, ti. hogy a magyarok tűz-imádók lennének, valójában szövegromlás okozta félreértés. Egy nem régiben előkerült hosszabb szövegváltozatból kiderül, hogy a magyarok egyedül az Ég urát tisztelik; de gyakorolták azt a szokást, hogy minden étkezéskor tűzbe vetnek valamit, hogy annak füstje felszálljon az Istenhez.

(fekete magyarság) a letelepedés után száz évvel könnyedén vallást (egyházat) váltott, mert a közhiedelemmel ellentétben sem Vazul, sem Vata nem a „pogány” hitet akarta visszaállítani, hanem csupán a római egyház világi térnyerését kívánta visszaszorítani (László, 1986. 137.).

Mindezeket összevetve tehát a Kárpát-medencében több hullámban letelepedő, ősmagyar és más törzsek (pl. kálizok) olyan összetett vallás szerint éltek, amely kapcsolatban állt a kereszténységgel már Géza nagyfejedelem térítése előtt is. Ha összevetjük a korabeli keresztény (pl. monofizita, nesztoriánus) irányzatokkal, akkor kijelenthetjük, hogy Nagyboldogasszony-kultuszával, tűz-szertartásaival, önfeláldozást követelő etikájával a „tengrizmus” közel állt a katolicizmushoz.

Az ősmagyar mitológiák feltételezhető újrairásai a középkorban

Az ősmagyar mitológia – korábban említett – első nagy korszakát az jellemezte, hogy a mitológiát élő hagyományként fogadta el egy nagy közösség. László Gyula fentebb idézett feltételezése szerint már az Árpáddal letelepedő magyarok sem hittek – vallásos értelemben – a mitológiában, de hétköznapijuk rendjét meghatározó hagyományként éltek benne/vele.¹¹ Ez a mitológiai rendszer, és főként a mitológémák alkalmasak voltak arra, hogy mind a közösség, mind az állam önmagát kifejezze, azonosítsa és alapelveket közvetítsen. Az ősmagyar mitológia ugyanakkor éppen a valóságban megélt tengrizmus következtében telítődött egyistenhitre utaló elemekkel (pl. az Isten név, s másalakú megnevezései: Egy, Világügylő, stb.).

Az ősmagyar mitológiát középpontba állító szépirodalom alapján arra következtethetünk, hogy feltehetően három nagy kanonizációs korszakot élt meg. A kanonizáció felveti az egykori „ősegyház” kérdését, illetve az összeállítók személyét és céljait is – melyre e tanulmány során nincs hely kitérni. Az első kanonizáció még a Tengri-kultusz jegyében zajlott le a törzsszövetség(ek) kialakulása korában, később Szent István egyházszervező munkássága hatására zajlott feltehetően a második, majd pedig a viszonylag kései, Anjou-kori krónikák szövege utal egy harmadik teológiai-politikai kanonizációra.

Az egykori Tengri-kor során lezajlott kanonizációt csak feltételezhetjük, de annyi bizonyos, hogy a különböző eredetmítoszokat Ügyek fejedelem udvarában egy történeté mesélték. Ismert, hogy Emese fejedelemasszony neve szarvasűnőt jelent.¹² A (csoda)szarvas annak a törzsszövetségnek a totemállata, akik az erdős-tajgás vidékről származnak, talán az egykoron Baskíriában élő onogurok

¹¹ Eliade, 2014. 588. A kutató arra mutat példákat, ahogy a kozmogóniai rendet a mítosz közvetíti a mindennapok szintjére és ott az válik a rend archetípusává.

¹² László, 1967. 57. Az „Emese álma” történetét akár Ügyek fejedelem Torda nevű táltosa 830 táján, akár IV. László király udvari papja, Kézai Simon 1275 táján hozta létre, erősen rögzült a honfoglalás kori néphagyományban éppen úgy, mint ahogy ismerték az Árpád-korban, de a romantika is számos esetben megénekelte. Amennyiben az Emese álma mítosz kanonizációt ténylegesen Kézai Simon végezte el, akkor ez azt jelenti, hogy a 13. század utolsó negyedében is erősen éltek a négyszáz évvel korábban jellemző mitológiai elbeszélések. A közkultúra szóbeli hagyományrétegeit a középkor végéig jelzik a krónikások. Így tehát hosszú ideig együtt élt a hivatalos és az ellenkánon.

(László, 1967. 19.). Az Emese-szarvas jelentésazonosság ráadásul azt a kérdést is felveti, hogy vajon a csodaszarvast üldöző Hunor-Magor monda is ekkor aktualizálódott-e? Azt tudjuk, hogy a szarvas-vadász motívum az egész eurázsiai régiót áthatja, ennek nevesülése, azonban köthető talán Etelközhöz (László, 1967. 38.). Vajon nem ez a kánon hozta-e létre a magyarság identitásának egyik legősibb alakzatát? Ezt igazolná maga a fejedelemszöny mitikus nevéen túl az is, hogy a Hunor-Magor történetet a magyar törzsek etelközi szövetségre utaló szimbolikus eseményként is értelmezhetjük.¹³

Az Emese álma történet elmeséli, hogy a fejedelemszönyt a Turul terméke nyitotta meg. A turulmadár, amelyet jelenleg a kerecsen-, vagy kabasólyommal azonosít a tudomány, annak a törzsszövetségnek a totemállata, amely a nyílt füves pusztákon él, azaz az önmagukat a (kései) hunoktól eredeztető, egykoron a Kaukázus előterében élő szabíroké. A jelenés végül úgy fejeződik be, hogy a fejedelemszönyből előtörő folyóból fejedelmek sokasága származik, akik azonban nem az álom idején bírt földön fognak uralkodni, hanem egy új országban. A Kárpát-medence ígéretét hozó álom tehát már azokat a törzseket is magában foglalja, akik az álom idején már ott éltek, így például a griffes-indás avarokat, és/vagy a székelyeket. Az 'Emese álma' mítoszban tehát három, különböző törzs(szövetség) idéződött meg, és mire a történet mítosszá vált, a három politikai erőből egységes, új törzsszövetség született meg. A három eredetmítosz egybeszerkesztése révén a három mitológia összeolvadása is felgyorsult. Más forrásokból ismert a fehérlokkultusz is, s feltehetően az Ügyek fejedelméhez köthető kanonizáció során dőlt el, hogy nem az, hanem a (csoda)szarvas-kultusz kerül be a Nagytörténetbe.

A második feltételezett kanonizációs eljárás során az egykori törzsi és Tengrimitológémákat a keresztény mitológiából értelmezték újra. Így például Nagyboldogasszonyt Szent István hivatalosan is beemelte a keresztény teológiába azzal a hermeneutikai lépéssel, amikor azonosította őt a Szűzanyával. A mitológiák közötti erős kapcsolatra utal a Kárpát-medencében elterjedt Szent László-festmények tartalma is: a táltosbeavatás elemeit immáron a keresztény attribútumokkal látják el (pl. fejbénzés misztériuma).

A harmadik feltételezett kanonizáció pedig az Anjou-kori krónikások által történik, amikor újabb politikai és teológiai horizonton szűrik meg az addigi történeteket, és így válik Álmos fogantatása végképp Jézus fogantatásának újrairásává – ezért kerül előtérbe a Turul (égi, fehér, szárnyas lény) akár a fehérlokkal, akár a csodaszarvassal szemben. Hasonló példa Szent László mogyoródi esete, ugyanis a mondák csodaszarvasa segíti az akkori herceget a csatában, de a krónikások immáron az Úr egyik angyalaként értelmezték a segítőt.

Az ősmagyar mitológia élő, szóbeli hagyomány-korszakát nehéz datálni, kezdetét egyáltalán nem ismerjük, de a vége is csak becsülhető. Kálti Márk *Képes-krónikája* az egyik utolsó „szöveg”, amelyben módosul az eredetmítosz még valamelyest, főként a képi ábrázolások történetmesélése révén (Pap, 2003. 18.).

13 A Csodaszarvas-történet a mai újmitológiákban és rekonstruált mitológia-képzetekben is fontos szereppel bír. Jelenlegi médiareprezentációját két animáción keresztül elemzi Hubbes László Attila, különösen Hubbes, 2014b. 97.)

Azzal egyidős lehet Csáti Demeter, ferences szerzetes, *Pannóniai ének* című regéje, amely azonban csak 16. századi változatban maradt meg.¹⁴ Csáti egy ellenkánont idézve a fehérló-kultuszt állítja középpontba, eltérően a krónikákban megörökített „csodaszarvas”-kultusztól.

Ami nem veszett el, csak átalakult

Az élő hagyomány korának legfontosabb szövege, a verses hőseposz, a „Turul-ének” lehetett, amely Arany János (1858), Katona István (1975) és Voigt Vilmos (2007) meglátásai szerint valóban létezett a kora-középkorban (Arany, 1962. 272.; Katona, 1975. 75.; Voigt, 2007. 368.). Az eposz az államalapítás előtti, „regeidőben” játszódhatott, kevés valós politikai szereplő sok mesés cselekedetével. A *Turul-ének* még a Kelet-európai-síkságon keletkezhetett, talán az említett, Ügyek fejedelméhez kapcsolódó kanonizáció során. Annyit tudunk, hogy a magyar őseposz egyes töredékei a Nibelung-énekekben, illetve Arany szerint a Kézai-, Kálti- és Thúróczy-krónikában maradtak fenn.¹⁵

László Gyula már többször idézett felvetése értelmében a krónikások már nem kellett, hogy megörökítsék a Nagytörténetet, hiszen kulturálisan meghaladta azt a korszerű (sic!), középkori, keresztény magyar hitrendszer. Arra a jelenkori néprajztudomány is utal, hogy a hősének a középkorban már a mondák, mesék és balladák világában oldódott fel (Voigt, 2007. 364.). A hiedelemvilág egyes elemei alászálltak a közkultúrába – sok esetben jelentésüket veszítve, fatikus szóalakban. Az „izé”, „nyavalya”, „guta” eredetileg az ősmagyar mitológia testképében szerepet játszó, a világfa gyökérszintjén élő lényekre utaló név volt (Voigt, 2007. 363.). A köznyelviesülés után azonban mindegyik kifejezés csupán értékvesztettséget fejez ki. A guta esetenként még ma is betegséget jelöl, de a nyavalya már nem azonosítható.

A magyar mesevilág csak nyomokban utal a hiedelemvilág egykori központi alakjára, a táltosra (tátorjányosra). A táltost a nemzetközi szakirodalom a sámánnal azonosítja, noha jelentősen eltér a két szerepkör gyakorlati és szellemi tevékenysége is.¹⁶ Amíg a sámán alapvető feladata a varázslás, addig a táltos legfőbb feladata a letelepedés idején már a gyógyítás (Diószegi, 1998. 33.). Még inkább kihangsúlyozza a gyógyító és időjárást igazgató szerepet a tátorjános elnevezés. A tátorján szóalakhoz kapcsolódik egy gazdagtápértékű gyökér valamint a forgszél is.¹⁷ A táltosok is ezt eszik böjtjük idején, illetve a táltosok szélvarázslatot

14 Szathmári, 2010. 61. A szakirodalom ma egyöntetűen 1526-ot jelöli meg az ének keletkezési idejének, ugyanakkor a nyelvtörténeti és nyelvjárási vizsgálatok bő másfél évszázaddal korábbra datálják.

15 Walkó, 1984. 195. Walkó több irányból is körbejárja a lehetőséget, de az áttörő elemzést Simon V. Péter: „A Nibelung-ének magyar vonatkozásai” című történelmi tanulmányában tette meg, Századok 1978/2. 256-287.

16 E helyen nincs rá lehetőség, hogy a legkézenfekvőbb szakforrásokban megtalálható táltos-értelmezéseket összevegyük, holott a legkorszerűbb kiadványok felfogása között is jelentős különbség figyelhető meg, Vö: László, 1988. 133., Néprajzi Lexikon „Táltos” - szócikke és a Katolikus Lexikon „Táltos” szócikke.

17 Tátorjános szócikk, Néprajzi Lexikon V. kötet 477.

művelnek. A táltos/tátorjányos a hagyományok szerint ezenkívül még tanító, a szellemvilággal kapcsolatot tartó személy, esetenként vezér is, hiszen a történészek feltételeznek egy kündü/kende méltóságnévű papkirályt (Bóna, 2000. 29.).

A táltossá válás igényelte leginkább egy máig fel nem térképezett hálózat működését.¹⁸ A táltosjeggyel születő csecsemőket számon tartották, megfigyelték, majd ha méltónak bizonyult, akkor hétéves korában elindították a beavatási úton (Diószegi, 1998. 22.).¹⁹ A hétéves „varázserejű” gyermeket a táltosok elrabolták, hogy beavassák életfeladatába, és erejére ébresszék. A gyermek elrablása történetet átvitt értelemben egy háromnapos delejálom révén, de a valóságban is, amikor az egyik táltos a szülők egyetértésével – esetenként akaratuk ellenére – magával vitte a kisiút (olykor kislányt is). A táltosnövendék mestere útmutatásával fedezte fel lelke és a környező világ törvényeit, rejtélyeit, és a saját jelentőségét mindebben. Abban a korban, amikor a fiúkat felövezték, tizennégy-tizenhét éves korában a táltos-növendéknek „meg kellett mászni a világfát”, és meg kellett küzdenie vörös bika / láng / sas képében azzal a fekete táltossal, aki valójában a saját árnylelke.²⁰ Ha a tanítvány győzött a végső beavatásán, akkor táltossá vált. Ezt a viadalt hétévente meg kellett ismételnie, s mindig az a „személyiség” irányította a táltos testét, aki győzött.

Az egykori táltos-hagyomány a hősénekekkel együtt eltűnt a szakrális térből, de jó része a népmese-kincs részévé vált, a táltos szerepkör említése nélkül.²¹ A mesékben szereplő legények (pl. Király Kiss Miklós) csodás kalandjai: sárkánnyal vívás, égigérő fára való felmászás, három napig tartó munkavégzés, az egykori táltos-beavatás elemeire utal, ahogy a táltoslovak előfordulása is. A mesék egyedül a táltosparipát nevezik nevén, ami a táltos szertartásokon használt, lóbórból feszített, csengettyűkkel felszerelt dob volt.

A részlegesen (re)konstruált ősmagyar mitológia újkori újraírásai

Az ősmagyar mitológia újraírásának második korszaka a felvilágosodás korában kezdődik és többé-kevésbé a historizmus korszakának végéig tart.²² Jelentős kutatók (pl. Otrokócsi Fóris Ferenc, Cornides Dániel, Toldy Ferenc) és művészek

18 A honfoglalás kori régészeti leletek alapján a táltosok orvosi teljesítménye egyedülállónak számított a saját korában – ha másra nem, erre a tudásra mindenképp egy-két szakavatott orvos-táltos kellett, hogy az ifjakat megtanítsa. László, 1988. 129.

19 A táltosra vonatkozó adatok helye – ha nem jelölök meg mást, akkor Diószegi, 1998. 20-33.

20 Eliade a táltossá válás archetipikus előzményeit gyűjtötte össze, az álomlátás, a totemállatok megszelídítése, a famászás és a megmenekülés egy valódi veszélytől – képezi a leggyakrabban vizsgafeladatokat. Eliade, 2005. 113.

21 Máté Imre (1934-2012) táltos-költő állítása szerint a táltos-hagyomány a Rábaközben még a 20. században is élt, és ő is azáltal nyerte el a beavatást. Az állítását nehéz ellenőrizni is, cáfolni is. Természetes orvoslást és más népi tudást ugyanakkor feltehetően valóban találhatott Máté Imre, hiszen Bartók, Kodály, Lajtha is élő népszokásokat, beavatási rítusokat jegyzett fel gyűjtőútjain. vö: Hubbes, 2014b. 100.

22 A mondák összegyűjtése Cornides Dániellel kezdődött a 18. században; munkáját a 19. században Ipolyi Arnold, nagyváradi püspök, majd az akadémikus Csengery Antal és Kandra Kabos folytatta. vö: Diószegi, 1978. 14-15.

(Ráday Gedeon, Csokonai Vitéz, Arany János) kezdték el kutatni a történeti hagyományok és a népművészet feltárása révén az elfelejtett mitológiát.

A tudományos kutatás jóval előrébb járt a művészeti érdeklődésnél, így Fóris 1693-ban már publikálta eredményeit.²³ Ő és Cornides Dániel kutatók végzik az első kanonizálást – igaz, ez a „kánon” egy tervszerű, de csak részleges megvalósult gyűjtőmunka eredménye. Az általuk összegyűjtött, és a szkíta-történeti örökség Nagytörténetébe helyezett kistörténeteket majd a második nagy kanonizáló, Ipolyi Arnold fogja jelentősen módosítani (Voigt, 2003. 19-23.). Ipolyi munkássága két szempontból vitte előre az ősmagyar mitológiáról való gondolkodást, így sokkal teljesebb gyűjtést végzett, mint előtte bárki; majd az eredményeket összehasonlító vallástudományi szempontok alapján is továbbfejlődte. Ma már nem tartják szakszerűnek vallástudományi eszköztárát, de ez szándékából nem von le semmit, ráadásul, a kortársak is (pl. a néphagyományt maga is kutató Jókai) elfogadták eredményeit. A tudományos élet a századfordulón nem cáfolni akarta Ipolyit, hanem meghaladni. Kandra Kabostól tudjuk, hogy még az is csak részben sikerült. (Ld. A hiedelemvilág (re)konstruált mitológémáit, amelyek zömében Ipolyinál kanonizálódik az 2. táblázatban.)

Fóris munkáját majd félévszázad után követte az első ismert eposzkísérlet: Ráday Gedeon *Árpád-eposzának* (1750) tervezete és kezdete. Az utolsó nagyszabású hősenek-kísérletként is értelmezhetjük Gárdonyi Géza 1902-ben megjelent *Láthatatlan ember* című regényét. Ráday és Gárdonyi művei között születik meg az összes, őszinte, a hunok-magyarok rokonságát hirdető nemzeti hősköltemény, Pálóczi Horváth Ádám *Hunniás* (1787), Csokonai Vitéz: *Árpádiász-töredék* (~1795), Aranyos-Rákos Sándor *A székelyek Erdélyben* (1823), Vörösmarty *Zalán futása* (1825), Pázmándi Horváth Endre *Árpád* (1831), és végül Arany János *Buda halála* (1863) című eposza.²⁴ Vörösmarty és Arany eposzai remekművek a maguk nemében, jelentős közönségsikert is arattak, de az *Edda*, *Nibelung-ének* és a *Kalevala* bűvkörében élő honi közönség nem elégedett meg velük. Gárdonyi *Láthatatlan ember* című regénye (1902) viszont osztatlan tetszést aratott, s sokáig minden idők legjobb történelmi regényének tartották. Herczeg Ferenc, korának legnépszerűbb írója, szintén jelentkezett 1902-ben egy témába vágó regénnyel *Pogányok* címmel, de ennek mai recepciója oly csekély, hogy az időhatárt Gárdonyi művéhez helyeztük.

A nemzeti ébredés korában a kutatásnak és részeredményeinek közösségi-politikai szerepe tagadhatatlan. Két tényező nehezítette ugyanakkor a kutatást és a művészi újraírást, az egyik a magyarság egyedüllétét és esetleges nemzethalálát vizionáló gondolkodás, amely szimbólumot látott abban, hogy az őseposz „sem” kerül elő. A másik tényező, hogy a 19. század harmadik harmadára a finn-ugor-elmélet válik a tudományosan elfogadottá, s ezzel a hun-magyar regék közt őseposzt keresők elveszítik tudományos háttérüket. Vörösmarty korában még politikai-kulturális jelentőséggel bírt az őseposz-kutatás, Ady korára viszont néprajzi részkérdéssé válik, s ezzel az őseposz iránti érdeklődés jelenősen csökkent

23 Magyar Néprajz (2002): VII/3. 353.

24 Az összeállítást lásd bővebben: *Kelecsényi*, 2001. 122.

is – nem beszélve arról a jelentős eszmei változásról, hogy a romantika mítosz kultuszát felváltotta a korai modernség pszichoanalízis iránti érdeklődése.

Mondakör	Jelölt valóságalelem	A kánon helye	Kései műalkotás	Mai szerepe
1., Hunor-Magyar	Törzsszövetségek	Kézai-krónika	Arany: Rege a csodaszarvasról (1855)	Hunor – kereszt-név
- Csodaszarvas	Szkita áldozati állat, „őszanya”	Kézai	Undi: A csodaszarvas vadászata, festmény (1905)	Vágtázó Csodaszarvas Együttes
- Fehérló	Sztyeppei életmód, „a világ”	Csáti Pannóniai éneke	Kemenes Géfin: A Fehérlófia nyomában (2012)	Nincs jelen
- Tetejetlen fa	A tajgai életmód, Világmodell	(Népmesék)	Böszörményi: Gergő és az álomfogók (2002)	kulcstartók, ingek, szöttek 'folkart' díszítése
2., Atilla	Fejedelmi méltóságnév	Priszkosz rétor, Nibelung-ének	Gárdonyi: Láthatatlan ember (1902)	Gyakori kereszt-név; <i>Éjszaka a múzeumban</i> (2006) c. film szereplője
<i>Csaba királyfi</i>	Atilla egyik fiának közkeletű magyar neve	Kézai-krónika	G. Nagy: Csaba királyfi, rockopera (2011)	Gyakori kereszt-név
- Hadúr kardja	Atilla király hatalmi jelvénye	Priszkosz rétor	Arany: Buda halála (1855)	Nincs jelen
- Turul (=griff)	A sztyeppei életmód, Atilla jelvénye	Kézai-krónika	Jankovics: Fehérlófia (1981)	Köztéri szobrok (és viták róla)
3., Álmos	Vérszerződés, „szent áldozat?”	Gesta Hungarorum	Mosonyi-Szigligeti: Álmos (1861) opera	Ritka kereszt-név
- <i>Emese álma</i>	Az uralkodó-ház törvényesítése	Képes-krónika	Jankovics Marcell: Ének a Csodaszarvasról (2002)	Emese – gyakori kereszt-név
4., Szent István	Szent Korona / töviskoszorú	Hartvik-legenda	Makkai: Magyarok csillaga (1937)	Mára ritka kereszt-név
Szent Korona	A királyi hatalom legitimálása	Szent István-legenda	Benczúr Gyula: Szent István felajánlja a koronát (1901)	Címerben, Szentkorona-tanok (sic!)

2. táblázat: Az ősmagyar mitológia klasszikus szereplői és témakörei

A közvélemény előbb Vörösmartytól, majd Aranytól várta az őseposz rekonstruálást, és amikor tőlük azt nem kapta meg, akkor hasadt meg először a nemzeti mitológia és identitás szellemi horizontja. Az önjelölt kutatók immár saját mitológiákat kezdtek létrehozni, s oly mértékben tértek el még a hun-elméletek

krónikás hagyományától is, hogy azt már a mainstream képviselői csak iróniával tudták kezelni. Jókai *A jövő század regénye* című hatalmas eposza említi azt a példát, amikor a Himalájában rekedt ősmagyarokat kutató Tatrangi Dávid távollétében „tudósok” kritika nélkül magyarázzák a forrásokat (Jókai, 1981. II/123-124.). Túlfűtött erotikus vágyak és elfojtott félelmek sokasága burjánzik ki a „tudósok” szakolvasataiból, amelyek egy időre még Tatrangi hű feleségét is tévútra vezetik.

Összegezve az ősmagyar hiedelemvilág második recepciótörténeti korszakát, azt látjuk, hogy a kutatás elindult (főként Ipolyi munkássága emelkedik ki), a szépirodalmi törekvések a legnemesebb remekműveket hozták létre (*Zalán futása*, *Buda halála*, *Láthatatlan ember*), de a finnugor elmélet tudományos térnyerésével párhuzamosan már ekkor létrejöttek az ellenmitológiák.

A kitalált ősvallás újrairásai

Gárdonyi regénye után egészen 1981-ig nem születik jelentős műalkotás, a néprajzi kutatások viszont lényegi előrelépést tettek, így Diószegi Vilmos összehasonlította a finn-ugor és altáji mondavilágokat a magyarral. Korai halála után számos kutató folytatta munkáját, s mára világosan áll előttünk a táltos-kultúra, a népi életmódot és gyógyászatot meghatározó szokásrend, illetve számos népmese feltételezhető összefüggésrendszere.

A friss néprajzi kutatásokra támaszkodva az első kortárs művészi újrairás 1981-ben született, amikor Jankovics Marcell bemutatta a *Fehérlófia* című rajzfilmjét. A film 1984-ben elnyerte a „Minden idők legjobb rajzfilmje” díjat Los Angelesben. A különböző archetípusok egymásra vetítése (pl. a fehérló mint őszanya), a mitológiai elemek aktualizálása (pl. a tizenkétfejű sárkány tankként jelenik meg) és párhuzamos archaizálása (pl. Kőmorzsoló egy újkőkori ember) révén a mese az ősmitológia egyik alapsíkját tárta fel. A rajzfilm esztétikai jelentősége az, hogy ősi történetet mesélt el korszerű jelképek segítségével lelki tanulságokat hitelesen megfogalmazva. Korunk mitológiai műalkotásai között kiemelkedik mélységével, sajnos, csak kevés kalandregény követi ezt az újrairási stílust (pl. Böszörményi *Gergő-sorozata*).

Aczél György kultúrpolitikus személyes jóváhagyásával készült az „ősvallás” egy másik aktualizálása, az *„István, a király”* (1983) című rockopera. A kor két legismertebb zenésze, Szörényi Levente és Bródy János által létrehozott, a népzenei elemekre és a korabeli beat-trendekre épülő zenemű a magyar történelem egyik jelentős mozzanatát árulók és áldozatok kliséjére redukálva mutatta be, ráadásul a hatalmi harc felületének egy a korban már meghaladott kulturális vitát választott: a pogányság-kereszténység kérdéskörét. A pogányságot képviselő Torda táltos nemcsak nem áttal orvgyilkosságot ajánlani Koppány figyelmébe, de egy olyan szertartást is megtart, amelynek korabeli mását a Greenpeace-aktivisták hozták divatba Nyugaton. István király vívódó alakja ugyanakkor ellentmondásos, mert számára a római kereszténység felvétele a hatalmi játszma egyik lépése, amelybe belefér a legyőzött ellenfél felnégyelése. Jól mutatja az őstörténeti polémiaikat a rockoperával kapcsolatban, hogy a szerzőpárossal közös újrendezések

(pl. 2008, 2013) során egyre inkább eltolódott a hangsúly a történeti kérdésekről az aktuálpolitikai felhangokra. A népszerű rockopera szomorú következménye, hogy az ősmagyarok hiedelemvilága bálványimádó, többnejűséget és többistenhitűséget tartalmazó vallásosságként rögzült a nem-szakmai köztudatban.

Mindkét alkotó a rendszerváltás után is kísérletet tett hasonló témakörű, nagyszabású műalkotásra, ám egyiküknek sem sikerült sem a korábbi színvonalat, sem a sikert újra elérnie. Jankovics Marcell *Ének a csodaszarvasról* (2002) című animációs filmje – amelyhez felkérte Szörényi Leventét zeneszerzőnek – új csokorba gyűjtötte a szóbeli és írásos hagyományokat. Ezúttal nem egy cselekvő főhőst állított az események (monda-kompilációk) középpontjába, hanem a személyiség nélküli, misztikus totemállatot, a csodaszarvast. A csodaszarvas esetenként az ősanya-istenséget, máskor egy mesebeli lényt, néhol csupán a rénszarvast, végül helyenként a vándorló elő/ősmagyar csoportokat/törzseket jelképezi. Bármelyiket testesíti is meg, dramaturgiailag nem súlyos szereplő. Az őseposz e kései újraírása többek között a valódi főszereplő hiányában nem tudott maradandóvá válni. Noha képi és szövegi tartalma esetenként erős feszültséget tár fel, a közönség meg hasonlott vele kapcsolatban.²⁵

Hasonló a helyzet Szörényi Levente új, mitológiai rockoperáival (*Atilla, Is-ten kardja*, 1993/1999; *Veled, Uram!*, 2000; *Árpád népe*, 2006). Ezek a zenés drámák még nyíltabban élezi ki a pogányság és kereszténység hatalmi feszültségét, ezért/mégis szubkultúrába szorultak vissza. Mindhárom rockopera nosztalgikus zeneiségű, történetében izgalmas, mégsem tud már tömegeket megszólítani jók-rosszak kettősségére épülő szemléletével. Szörényi útját folytatta G. Nagy István Ilián *Csaba királyfi* (2011) című rockoperájával, amely jelenleg főleg erdélyi kulturális jelenség.

Év	Regények	
2000	Bán Mór: Nomádkirály I-IV.	Fonyódi Tibor: A korona hatalma
2002	Böszörményi Gyula: Gergő I-V. (2002-2006)	Fonyódi Tibor: A Hadak útja I-VII. (Tordatrilógia, Horka-tetralógia; 2002-2013)
	Szélesi Sándor: Legendák földje I-III. (2002-2003)	
2004	Benkő László: Honfoglalás I-III. (Táltosidők, Idegen tüzek, A megszerzett föld)	
2005	Böszörményi Gyula: Zsófi I-III. (2005-2008)	Barócsi Tibor: Attila I-III. (2005-2009)
	Hász Róbert: A künde	
2007	Böszörményi Gyula: Monyákos Tuba I-III. (2007-2010)	
2008	Németh Dezső: Táltosének	

²⁵ A kritikákat esztétikai, közéletre utaló narratív és mitológiai szempontból mutatja be és elemzi Hubbes, 2014b, 96. Hubbes mutatta ki azt is, hogy a rajzfilm nemzetképét nemcsak a közéleti referenciák alapján érték támadások, hanem az alternatív mitológia-értékek alapján is. Így Molnár Tibor 2010-ben közreadott *Az Ég fia* című animációja egy ellen-Csodaszarvas képszoveg. vö. Hubbes, 2014b. 98.

Év	Regények	
2009	Géczy János: A Királyok Királya	Böszörményi Gyula: Rontásűzők I-III. (2009-2013)
	Újra megjelent: Tormay Cécile: Az ősi küldött (1937)	
2010	Géczy János: Árpád vezér	Cey-bert Róbert Gyula: A sólyom népe
2011	Kövesi Péter: Pilis-összeesküvés	Géczy János: A bizánci paktum
	Rozsnyai János: A táltos keresztje	Nyulász Péter: Helka-trilógia (2011-2015)3
2012	Jezsó Ákos: A világ koronája	Márki István: A remete hagyatéka
	Benkő László: Viharlovások 1-3. (2012-2014)	Cey-bert Róbert Gyula: Atilla, a hun üzenet
2013	Újra megjelent: Makkai Sándor: Táltoskirály (1934)	Cey-bert Róbert Gyula: A pozsonyi csata
2014	Szántai Zsolt: Pártusok kincse – A Seuso-eredet	Ősi János: A lovagkirály keresztje – Szent László regénye
	Zelenay K.T.: 2038, avagy a magyar történelem eltítkolt lapjai	

3. táblázat: A mitológiai regények a megjelenés sorrendjében²⁶

A két életút rendszerváltás utáni felemás elfogadottságát nézve - főként a töredezett társadalmi nyilvánosság felől -, szinte megmagyarázhatatlan a mitológiai kalandregények 2000 utáni rendkívüli népszerűsége. A mitológiai regények 2000. évben induló rajtja érthető az ezredfordulót és a Szent Istvánra való emlékezést megszervező közéleti és kulturális programból. Bali János elemzésében számos társadalmi, nyilvánosság- és identitásbeli kérdést mutat be, amelyek értelmezik a fellobbanó „táltos-kultuszt”, de amely – mint az előző példák mutatták, mégsem tudták életben tartani a két művész életművét záró alkotásokat (*Bali*, 2012. 149.). Az is igaz, hogy a másodmodern korszak újra divatba hozta a történelmet, illetve pontosabban: az *alternatív történelmet*, a *sosem volt egykoront*, a *fiktív múltat*. Ekkor íródik például Darvas László *Könyvmutatványosok legendája* (1999), Esterházy Péter *Harmonia caelestis* (2000), vagy Szilágyi István *Hollóidő* (2001) című műve. Az ezredfordulót követő tizenöt évben ötven mitológiai kalandregény látott napvilágot (l. 3. táblázat). A szépirodalomban korábban csak helyyel-közzel (szép kivétel: Weöres Sándor *Holdbéli csónakos* című mesejátéka) megszólaltatott „ősmagyar vallás”-t az egyes szerzők által többé-kevésbé tudatosan is vállalt „mitológiai iskola” (pl. Fonyódi Tibor, Nyulász Péter vagy Böszörményi Gyula) szólaltatta meg.²⁷ Az

²⁶ Természetesen, mint minden összegző táblázat, úgy ez sem tudja a teljes szöveg-univerzumot vakfoltok nélkül átlátni. Csak olyan regény került a táblázatba, amelyet a jelen szerző látott, olvasott, megismert, A táblázatból így például hiányzik Avatara (Bácsfi Diana Boglár) számos írása, pl. a *Nimród Krónikák I-II*, Magyar Menedék Kiadó gondozásában, Budapesten, én. <http://megoldaskapu.hu/avatara-eloadasainak-gyujtemenye/avatara-konyvei>

Szintén kimaradt György Attila: *Harminchárom nemzedék* című regénye, Magyar Könyvklub, 2002. ld. erről bővebben: <http://home.hu.inter.net/kortars/0302/simon.htm>

²⁷ Az írók a Történelmiregény-írók Társaságaként közös egyesületet is létrehoztak 2013-ban. <http://tortenelmiregeny-trt.hu>

„ősmagyar újvallás” téma szociológiai, tömegkulturális és teológiai olvasatának mára jelentős a szakirodalma, de jelentős a témakör önreflektív, kritikus közön-sége is.²⁸

A kortárs mitológiai regényekről röviden

A számos sikeres szerző közül kiemelkedik a gyerek/mese-regények két sztárja, Böszörményi Gyula és Nyulász Péter, mert első mitológiai kalandregényükkel mindketten elnyerték az Év gyermekkönyve díjat (Böszörményi: *Gergő és az álomfogók*, 2002, Nyulász: *Helka – A Burok-völgy legendája*, 2011). Kisebb kultusz övezi az ifjúsági irodalmat gazdagító Bán Jánost és Fonyódi Tibort, akik „fantasy”-íróként váltak ismertté. Mellettük népszerű még Cey-bert Róbert Gyula és Géczy János – akik főként az összeesküvés-elméletek mentén alkotják meg szövegeiket. Böszörményi és Fonyódi ismert tévésorozatok alkotójaként szerzett alapvető dramaturgiai ismereteket, s esetenként éppen ezen tapasztalatuk válik műveik kárára. Mindketten termékeny szerzők, Böszörményi jelenleg tizennégy, Fonyódi nyolc kötetet publikált már az ősmagyar mitológiai szövegeiből. Az újságíró Bán János nagy sikerű, képzelt időben játszódó tetralógiája (*Nomádkirály*) óta Hunyadi-eposzát írja. A *Helka* szerzője, Nyulász Péter szintén újságíró, azonban ez az ő szerkesztésmódját kevésbé határozza meg.

A Nagytörténet kortárs újraírásainak előképe számos irodalmi szöveg (többek között Jókai történelmi regényei), de letagadhatatlan Gárdonyi Géza *A láthatatlan emberének* a hatása. Viszont sem a huszadik századi magyar történelmiregény-iskola (Bánffy Miklós, Makkai Sándor, Móricz Zsigmond) szövegeire, sem a romantika hőséneke kísérleteire nem hivatkoznak a szerzők.²⁹ A szépirodalom huszadik századi elbeszélés-technikai újításából a fentebb említett kalandregények-írók nem vettek át eszközöket. Egyetlen ellenpélda Kemenes Géfin László *Fehérlófia I-IV* (1991) című kötete, amelyben a Fehérlófia egy 1956-os magyar emigráns (maga az író álnéven), s ezzel Márai menekült figurájának, Ulysses alteregója. Kemenes posztmodern, Joyce-i tudatfolyamra épített regényében a népmesei elemek és a kortárs valóság drámai összeütközése zajlik, amelyet főként a nyelvi regiszterek révén érzékelhetünk. Kemenes utolsó munkája a *Fehérlófia nyomában* (2012) tovább folytatja a valóság és a népmese együttes aktualizálását.

Kemenestől is eltérő ellenpélda egy ponyvaregény-kötet, amelyben két rövid elbeszélés/kisregény parodizálja a magyar mitológiaszereplőit, helyszíneit és néhány eseményét. Juhász Viktor *A Rádiumember magányossága* (2003) és Tokaji

28 A témakört behatóan elemzi – irodalmi és szociológiai szempontból: *Szeverényi*, 2014., különösen hangsúlyosan: a 120-121.

A youtube-csatornán az egyik „ősmagyar zene” 123 000 látogató által meghallgatott felvétele alatt például a következő bejegyzés áll: „Talán ez a zene tényleg visszamutat a magyarság spirituális múltjára – nem vallási, nem nacionalista, hanem valami sokkal mélyebb, sokkal valószínűbb értelemben”, <https://www.youtube.com/watch?v=HnboCHR4XrA&list=PL5kTIXOTrwGLny2AvESYdRcMqgcccVxXc>

29 Olyannyira nem, hogy Fonyódi a „Hullatja levelét az idő vén fája” sort Komjáthy István Mondák könyve című gyűjteményéből eredezteti, s nem ismeri fel benne Arany János Buda halála című eposz kezdősorát. *Fonyódi*, 2011. 264.

Zsolt *Turulfi* (2007) című írása az 1930-as évek fiktív Budapestjén játszódik, ahova a magyar mondavilág alapján elnevezett szuperhősök vissza-visszajárnak, és elhárítanak egy-egy világméretű katasztrófát.³⁰ Az ironikus utalások és a stíláris könnyedség révén a legigényesebb magyar ellen-mitológiai szövegek jöttek létre, amelyek világát, remélhetőleg, más szerzők tovább bővítik majd.

A többi, kortárs mitológiai regény a romantika mindentudó elbeszélői pozíciójából íródik és a szappanopera-sorozatok szerkesztési technikáit figyelhetjük meg a dramaturgiájukban. Általában két cselekményszál fonódik többé-kevésbé egymásba, de az egyik vonulat főcselekményként kiemelkedik. Jellemzően sok a környezetrajz és a filmes csattanó, esetenként az öncélú erőszak, de rendszeres technika még az álzárlatba futó fokozás, valamint a halmazozott késleltetés. Néhány hangsúlyos előrevetítést, vagy apró szünetet jelző kitekintést leszámítva a cselekmény évkönyvszerűen halad előre. Viszonylag kevés a jól eltalált magánéleti szál (kiemelkedik Benkő *Táltosidők* című regénye), inkább kelti a cselekményt megakasztó epizód jelleget a szerelmi, vagy családi jelenet.

A mitológiai regények témája rendszerint valamely jelentősebb történelmi alak. Fonyódi Tibor a hun időkben élő Torda táltossal mondhatja ki regényírói nézeteit: „A múlt mindig a mítosz, és a mítoszban nem az igazság a lényeg, hanem az üzenet.” (Fonyódi, 2011. 305) Fonyódi máshol maga vallja meg, hogy noha részéről hosszú kutatás előzte meg a regényírási időszakokat, szövegei mégsem a történelmi valóságot mutatják be. A regényíró teremt, s egy „sosemvolt egykoron”-t választják a legtöbben történelmi háttérnek. Az akadémiai elméleteket leginkább Benkő László követi, míg Szántai Lajos nagyívű ősnép-gondolatát Géczy János használja fel, és ugyanő foglalkozik a Herbert Illig német kutató által ismertetett időszámítás-hamisítás elméletével (pl. Géczy: *Bizánci paktum*) is.

A 19-20. századi néprajzkutatókat és hiedelemkutatókat a világfa, az egyistenhit elemei vagy a csodaszarvas érdekelték, a kortárs regényírókat elsősorban a Szent Korona ihleti meg (ld. 4. táblázat). Részben kapcsolódik a Szent Koronához, de sokban önálló témakör a Pilis rejtélye. A titokzatos Fehéregyház, a táltosok barlangrendszere, s olykor a Holdvilág-árok kerülnek előtérbe. A Pilishez kapcsolódnak, a sok esetben Grál-lovagként lefestett pálos rend tagjai. Ők a kortárs történelmi fantasyk közkedvelt áldozatai és természetfeletti erővel rendelkező keresztény táltosai is. Egy pálos újmitológia született az elmúlt évtizedekben, amely számos elméletet, valláselemet és mitológémát összetömörít egy Nagytörténet keretében (vö: *Povedák*, 2015. 715.; *Szeverényi*, 2014. 119.). Ennek egyik, jellemzően New Age-es, alapgondolatával (ti. a Pilis lenne a Föld szívcsakrája) még a XIV. dalai lámát is szembesítette az egyik fanatikus, de Őszentsége Tendzin Gyaco derűsen cáfolta e feltevést. Jellemző az újmitológia erejére (?), hogy a vallási vezető választását követően nem az állítást vizsgálták felül az irányzat képviselői, hanem a láma valóságát / hitelességét kérdőjelezték meg...

30 Juhász Viktor: Rádiumember magányossága, In: *Átjáró magazin*, II/5., 2003; Tokjai Zsolt. *Turulfi*, Korona K, Bp, 2007.

Témakör	Regények		
Isten kardja	Torda I.	Horka-tetralógia	Attila-trilógia
	A Királyok Királya	Atilla, a hun üzenet	
Szent Korona	Torda I-III.	A korona hatalma	A világ koronája
	2038 I-II	Bizánci paktum	A Királyok Királya
	Nomádkirály IV.		
Pálosok	Pilis-összeesküvés	A remete hagyatéka	A világ koronája
Szék(h)ely örök	Gergő II	Rontásűzők III	Hadak Útja I.
Táltosok	Hadak Útja I-VII.	Honfoglalás I-V.	Gergő I-V.
	Táltos keresztje	Rontásűzők I-III.	Zsófi I-III.
	Legendák földje 1-3.	Táltosének	A künde
Életfa (Tetejetlen fa)	Gergő I-V	Nomádkirály III-IV	Táltosének
	A sólyom népe	Helka 1-3.	
Csodaszarvas	Torda II.	A Királyok Királya	Gergő II.
	Legendák földje 1	Táltosének	

4. táblázat: Az ősmagyar mitológia kortárs szereplői és témakörei³¹

1. esettanulmány: „A múlt mindig a mítosz”³²

A hun-ősmagyar korszakkal foglalkozó szerzők számos történelmi féligazságot, kérdéses eseményt, titokzatos személyt találtak az eseménymesélés útjában. Ezek közül a legfontosabbak az Atilla-mondakörhöz tartoznak, hiszen Atilla király uralkodása a magyar történelem talán legjelentősebb mítosza. Aktualizálttá válik Bendegúz kapitány, Atilla nagykirály, Csaba királyfi is, akik a világalakító terveik mellett emberként jelennek meg, képzelt erényekkel és gyengeségekkel, szellemi magaslatoikkal és testi igényekkel. A legtöbb regényben a főszereplők korunkra utaló kijelentéseket tesznek. Az alábbiakban három regényt vetek össze mitológiai szempontok alapján: Fonyódi Tibor: *Isten ostorai* (Torda-trilógia I., 2002), Barócsi Tibor: *Attila mindörökké* (Attila-trilógia I., 2005), és Géczy János: *A Királyok Királya* (2009).

Fonyódinál Atilla nagyszabású uralkodó emberi gyengékkel, Barócsinál elérhetetlen apa, Géczynél pedig tudatos jellemfejlődés eredményeképpen bölcs világkirály, aki aláveti magát a sorsának. Barócsi főszereplője Csaba királyfi Irnek néven, Fonyódi főszereplője Torda táltos, Géczy központi alakja maga Atilla király. Ez utóbbi könyv a nagykirály lelki felkészülését: gyerek-, kamasz- és fiatalkorát rendszeresen ellenpontoszza a római és bizánci udvar intrikáival. Torda ebben a regényben az atyai jóbarát, de a bölcs e lapokon Atillából válik, aki képes lesz könnyedén elfogadni a sorsát.

³¹ Hasonló táblázat közel azonos eredménnyel Szeverényi, 2014. 119.

³² Érdekes egybeesés figyelhető meg az ősnép-elméletekkel is kacérkodó Fonyódi mítosz-felfogása és az egyik legjelentősebb mitológus, Jan Assmann látásmódja között. Assmann szerint „a mítosz: megalapozó történetté sűrített múlt”. A két állítás közötti elméleti háttér ellenére, mindketten a múlt és mítosz szoros összeolvasását gyakorolják – eltérő eredménnyel (Assmann, 2004. 78.).

Közkedvelt kérdés, hogy Atilla látta-e a Szent Koronát? Fonyódi Tibor Torda táltosa egy látomásban mutatja meg Atillának, míg Géczy János főhőse megszerzi a beavató éket a „pártus testvérnéptől”. Géczy regényében Atilla felemelkedése és a korona megszerzése egy folyamat két oldala, s a nagykirály látomásában eggyé is válik a koronázási jelvénnel. Másik kérdés, hogy milyen bűvereje van az Isten kardjának. Fonyódi Tibor egy tetralógiát (*A háború művészete*, 2002; *Ármány éneke*, 2003; *A horka*, 2005; *Förgeteg*, 2006) szentel az Isten kardjának, amely Torda táltos és Levente horka számára egy kultikus hatalmi jelvény, amely nem önmagában, hanem a mögötte levő emberi nagyságtól válhat erőssé. Géczy viszont mitikus jelképként értelmezte, amelyet végül az Excalibur-ral azonosított.

Atilla és Buda kapcsolata esetében mind Fonyódi, mind Géczy elutasítja az Atillát illető vádakát, s Buda halálát mindenki rá jellemzően oldja meg. Géczy egy rablóvezér gyilkos törzsűzéséről tudósít, Fonyódi pedig Torda táltos által – Atilla tudta nélkül – szervezett összeesküvésről, amely vadászbalesetnek álcázta az esetet, hogy a politikailag egyre kínosabb királyt eltegye ura útjából. A szerzők számot vetnek a catalaunumi csatával. Géczy győzelemről ír, míg Fonyódi szomorú döntetlenről. Végül a szerzőnek el kell rendeznie a nagykirály halálát és temetését is. Géczy és Fonyódi Atillája miután teljesítette a nagy célját, Európát újraformálta, bevégezte földi feladatait, és eltávozott.

Az említett három szerző tehát szabadon használta fel a hunokról való ismereteket, és azokat egy logikai sorozatba illesztve új értelmet adott nekik. A történelem valóban mítosszá vált újírásukban.

2. esettanulmány – „Naptól vagyok, Holdtól vagyok”

Szabó Sándor irodalomtörténész nemzeti science-fictionként aposztrofálta Fonyódi Tibor 2000-ben megjelent, ősmagyar mitológiával foglalkozó első regényét, a *Korona hatalmát* (Szabó, 2002. 1.). A távoli jövőben a világűr mélyén játszódó bűnügyi történetben egy birodalmi nyomozó kutatja fel a magyar Szentkoronát, s eközben számos magyar mitológémmel (pl. világfa-úrhajóval) találkozik. Miközben a nemzetközi detektív-regények és főként filmsorozatok fordulataival találkozunk, addig több esetben is előkerülnek mitológiai szereplők (pl. Szent István klónja), népszokások (pl. pünkösdi királyválasztás) és jelképek (pl. turul). A szöveg gyengéje, hogy nem törődik a szépirodalmi dramaturgia szabályaival, sem a szereplők árnyalt jellemzésével, sem a cselekmény logikailag szilárd vázával. Szappanoperára emlékeztető szerkesztésében két-három történet került egy kötetbe, amelyek között a személyek azonosságát leszámítva nincs igazán jelentős kapcsolat. Egyetlen egy példa álljon itt: a nyomozó főhős mellett megjelenik egy hányattatott sorsú szerzetes fiú, aki sokáig csak sodródik az eseményekkel, később belekóstol a testi szerelem örömeibe, de egy nappal később a fekete táltosok beavatják Szent Istvánnak (sic!), s innen kezdve immár a Szentkirály-i eszmé foglya.

Még nyilvánvalóbban íródik újra az ősmagyar mitológia Fonyódi Tibor Tordatrilógiájában (*Isten ostorai*, 2002; *Naptól vagyok, holdtól vagyok*, 2011; *Fokos*, 2013).

Ezekben a szövegekben ugyan esik szó révülésről, és néhány varázslatról, de leginkább fekete mágiáról olvashatunk. Torda mellett a „mén” és „szabír” táltosok évszázadokon-évezredekén átnyúló mágiát alkalmaznak titkos népegyesítő összeesküvésük során. Fonyódi regényében a Turul Szövetség hét beavatott főáltosa irányítja a történelmet, hol az egyetemes, de nem ritkán a magánéleti szinten is. Az azonos korban és helyszínen játszódó Benkő-regények táltosai viszont éppen ellenkezőleg, egyszerű, szerény, bölcs gyógyítók leginkább, akik olykor ugyan elbeszélgetnek a felsővilággal, de nem varázsolnak. Sajnos, Benkő regényében a táltosok feltűnnek, teszik a dolgukat, majd eltűnnek – nincs időnk e rokonszenves szereplőket megismerni.

Fonyódi Tibor regénye, az *Isten ostorai* Torda táltos eposza, akinek fogantatásától küldetésén át haláláig tart az írás.³³ Bendegúz, Roga és Atilla nagykirályok csupán a történelem mellékszereplői, ám Tordán keresztül közvetlen közelről láthatjuk őket. A világokat mozgató uralkodók mellett politikai szereplőként a táltos egyenrangúvá válik, s néhány esetben magát a világeseményt is megváltoztatja; így ő Csaba királyfi és Álmos fejedelem vér szerinti apja (sic!), legyőzi Atilla királyt Róma előtt, s erőteljesen beleszól a hun királyválasztásba Roga támogatásával. Ezenkívül megalkotja az Isten kardja mítoszt és öt kötet erejéig irányítja az azt, valamint neki köszönhető a honvisszafoglalás előkészítése is.

3. esettanulmány: Kalandok a tetejetlen fán

Az ötven mitológiai regény közül husz játszódik közvetlenül a világfa ágain. A regények túlnyomórészt a mese és a mitológia határán járnak, főhőseik révülők, táltosok és sámánok, akik mindig egy adott életszakasz feladatával érkeznek a szellemi síkra. Németh Dezső *Táltosének* című lírai alkotása a hiányzó őseposzt kívánja (sokadszorra) pótolni. Szélesi Sándor regényeiben a főhős hol a honviszszafoglalás korszakában éli úzott életét, hol a világfán igyekszik rendbe hozni azt. A regény tanulsága, hogy bár nem születik mindenki táltosnak, révülni mindenkinek lehet, s olykor kell.

A magyar meseirodalmat alaposan átrendező Böszörményi Gyula hatalmas táltosvilága több idő- és létsík között egyensúlyoz. Böszörményi szemben Fonyódival, a kortárs néprajz által táltos-hagyománynak tekintett világot idézi meg, s főként a *Gergő-sorozatban* azt biztosan követi is. Későbbi meséiben már jelentős szerepet kapnak az egyéb szimbolikus és hétköznapi cselekedetek – de ő kényesen egyensúlyoz a hagyomány és fikció határán. Számos esetben utasítja el a fiktív hagyományokat építőket, így nála belső etikai parancs húne lenni a hagyományhoz. Böszörményi szereplői közül csak a legelfajzottabbak (pl. Orbánc – a *Gergő* és az *álomvámpírok* negatív hőse) engedik meg maguknak azt a cinikus hangot, amelyet Fonyódi regényeiben rendszerint a narrátor használ. Noha gyengébb pillanataiban (pl. a *Monyákos-trilógia*) Böszörményi is összefűz alig logikus,

33 Jellegzetes mitológémák alapján elemzi Szeverényi, 2014. 123-125.

dramaturgiailag kidolgozatlan szituációkat – szövegeiben végig meghallhatni az elbeszélő humánusát és az olvasó iránti szeretetét.

Böszörményi rege-tengerében mindegyik történet háttérében egy-egy lelki seb begyógyítása (is) áll, a kortárs lélektan és az ősmagyar hiedelemvilág kölcsönhatása eredményeképpen. Réti Gergő első táltoskalandja (*Gergő és az álmofogók*) révén oldja fel gyermekkori traumáját: el kell fogadnia édesapja halálát és saját magát. Második kalandja (*Gergő és a bűbájketrec*) során legyőzi a tekintélyszemélyekkel szembeni félelmét. Harmadik kalandja (*Gergő és a táltosviadal*) révén felnőtt, elbúcsúztatja mesterét, megismerkedik a szerelemmel és tudatosan megmenti saját álom-énjét. Utolsó nagy kalandja (*Gergő és az álmovámpírok I-II.*) során pedig megvívja élete első saját táltosviadalát, és megkeresi valódi élethivatását.

Gergő mostohahúga, Botlik Zsófi három révülő kalandja (*Zsófi és az elnévtelenedett falu*, *Zsófi és a Boszorkánypláza*, *Zsófi és az Ősboszorkány*) révén válik lányból hajadonná; szembenéz anyahiányával, megszelídíti a családjukban hosszú nemzedékeken keresztül elfojtott női sorsot és hajlandó elfogadni a – nem sztereotipizált – női szerepeket. Monyákos Tuba, a pipamocsok-lidérc három kötet alatt gyógyítja meg gerinctörése miatt sérült énképét, és épít ki szeretetkapcsolatot fiatalkora alvilági alteregójával.

A *Rontásűzők-trilógia* ikerlányai (Zengő Angelina és Endzsi) szintén háromkötetnyi időt kaptak arra, hogy megszeressék önmagukat, ikertestvérüket és az őket egyáltalán nem értő szüleiket, valamint a külvilág szemében eszelős nagymamájukat. A csodaért néha táltosparipán kell vágatni, máskor titkos kamrába kell elbújni, hogy biztonságban legyen a révülő teste az álmoutazás idejére, de van, amikor a titokzatos nagymama medálja és tükre is elégséges hozzá. A varázslat tehát a hétköznapi környezetben működik, mégha a mágikus igazságért mindig küzdeni kell az éberlelkű környezettel.

Böszörményi mitológiai regényei esetenként elének hozzák a csodaszarvast (pl. Gergő letőri a szarvát), máskor Iringó tündérkirálynőt, aki cserbenhagyta Csaba királyfit, láthatjuk Árpád vezért és IV. Béla királyt. Gergő és szerelme találkozik Evila Cselebeivel is és egy meg nem nevezett show-műsor népszerű vezetőjével. Gergő és az ikerlányok is többször belezuhannak az alternatív jelenbe és jövőbe. Hősei végigjárják a valós budapesti utcákat, Lipócia elképzelt csatornáit és a poszt-apokaliptikus Kőbányát. A Böszörményi-szereplők látszólag kamaszok, akik a szomszédjaink, a munkatársaink és esetenként családtagjaink, valójában a cselekményvezetés ravaszsága révén a gyanútlan olvasó hamarosan a benne élő gyermekkel játssza végig a mesét.

Amíg tehát Bán, Fonyódi vagy Géczy szereplői külső utazásokon alakítják a történelmet, addig Böszörményi hősei a magyar ősmitológia elemei segítségével önmagukban vándorolnak – a Diószegi és Eliade által feltárt táltos-beavatás rítusai szerint – minden esetben táltosdob-kíséretében. A szerző alapvetően vidám világában a jelennel szemben erős kritikát fogalmaz meg, a nem-lelki életmódot, saját szavával: örök-éberlélet elutasítja. Majd mindegyik regényében fellép a „kitalált ősvallás” képviselőivel szemben (pl. részeg díszmagyarba ötözött alakok tombolását festi a *Gergő és a táltosviadal*-ban). Böszörményi politizál is pl. a

Monyákos Tuba-sorozatban, illetve a *Gergő és az álomvámpirok* kötetekben. Ezek a kritikus kiszólások azokat érintik, akik nem a bartóki értelemben vett „tiszta forrásból isznak”. Másik jelentős aktualizálás Böszörményinél az apokaliptikus *Budapest*-látomások (pl. *Rontásűzők* elején megjelenő zeppelinek).

A magyar mitológiáról Böszörményi kísérlete révén kiderült, hogy összefüggő Nagytörténet írható belőle, hogy egy belső utazás elmesélésére kiválóan alkalmas, és az is, hogy messze több a tartalma, mint pusztán *regösök csacska meséje*. A lélekben élő segítőállat, a táltos-utazásnak nevezett meditáció, valamint a világfa-elképzelés választ adhat kortárs személyiség-gondokkal küzdőknek éppúgy, mint a gyakran révülőknek.

Összegzés

A tanulmány célja az volt, hogy az ősmagyar hiedelemvilág folyamatos újraíródását bemutassa. Láttuk, hogy már a középkori krónikások is mítoszként kezelték az egykori hiedelemvilágot, már csak elemeit, rítusait ismerték, az egészet már nem látták át. Az ősmagyar hiedelemvilág a Tengri-kultusz, a kereszténység és a politikai célzatú újraírások következtében beolvadt részben a történetírásba, de sokkal inkább a mesék világába. A hagyományok kutatása során Arany János fedezte fel az egységes mitológia hiányát, és még inkább az őseposz elvesztét. A megmaradt mitológiai elemeket egy erkölcsi drámában összegezte (*Buda halála*), de a közvélemény számára „hiányzó” őseposzt Gárdonyi regénye pótolja. Ma már azt is látjuk, hogy a kortárs mitológiai regények sem az őseposzt rekonstruálják, mert e szövegekben a valós hagyományrétegekre erőteljes fikciók épülnek. Mivel az ősi hiedelemvilág a művészetben minden esetben a fikció és az aktualizálás révén jelenik meg, a kortárs regények azt a hermeneutikai folyamatot folytatják, amelyet már P. mester is említett a korabeli regösök kapcsán. Nehéz eldönteni, hogy a korabeli kobzosok, P. mester vagy a mai szerzők emelnek-e be több elmeszüleményt a hiedelemvilág újraírásaiba.

A kutatás nagy kérdése, hogy a *Zalán futása*, a *Buda halála* és a *Fehérlőfia* című magas színvonalú műalkotások sora gyarapszik-e még a kortárs regények valamelyikével. Párhuzamosan az esztétikai kérdésfeltétellel, az is nyilvánvaló, hogy a mitológiai kutatások során az egyes újratereztett mitológémák (pl. a *turul*, *cso-daszarvas*, *Szent Korona*) esetén az közéleti, társadalmi nyilvánosságbeli és szubkulturális vetületek aktuális vizsgálata elengedhetetlen. Az ősmagyar hagyományok piacképessé váltak, pl. internetes társasjáték, ruhadivat, étkezési turizmus épül rájuk, ugyanakkor valós identitásbeli súlyuk még tovább csökkent. Az ősmagyar mitológiai kalandregények megjelenése és elterjedése a hazai irodalom korszerű válasza *A gyűrűk ura*- és a *Harry Potter*-receptióra, hosszútávú jelenlétüket feltehetően csak a Jankovics és Böszörményi által követett lelki-szimbolikus újraírás biztosíthatja a napi divatokkal szemben.

Felhasznált irodalom

- „Az Egyház élő hitével összhangban”, szerk.: Magyar Katolikus Püspöki Kar, körlevél, 2009. szeptember 19. In: <http://uj.katolikus.hu/cikk.php?h=1386>; Utolsó letöltés: 2015. 09. 24.
- Arany János (1962): Naiv eposzunk. In: Arany János Összes művei, X. kötet (*Prózaí művek 1.*, kiad. Keresztury Mária), Akadémiai Könyvkiadó, Budapest. 264–274.
- Assman, Jan (2004): A monoteista fordulat. <http://filozofia-miskolc.net/wp-content/uploads/2011/11/AssmannMonWendeHU.pdf> Utolsó letöltés: 2015. 09. 24.
- Assman, Jan (2004b): *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz, Budapest.
- Diószei Vilmos (1978, szerk.): *Az ősi magyar hitvilág – Válogatás a magyar mitológiával foglalkozó XVIII-XIX. századi művekből*. Gondolat, Budapest.
- Bali János (2012): Az ’ősmagyar’ mítosz a premodernitástól a posztmodernitásig. *Replica*, 80. 137-151.
- Boda László (2013): *Avar honfoglalás, magyar bejövetel*. Szófia K, Budapest.
- Bóna István (2000): *A magyarok és Európa a 9-10. században*. História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest.
- Diószei Vilmos (1998): *Samanizmus*. Terebess Kiadó, Budapest.
- Eliade, Mircea (1998): *Vallási hiedelmek és eszmék története III. Osiris*, Budapest.
- Eliade, Mircea (2005): *A samanizmus*. Osiris, Budapest.
- Eliade, Mircea, (2014): *Vallástörténeti értekezés*. Helikon, Budapest.
- Fodor István (2005): Az ősi magyar vallásról. In: Molnár Ádám, Molnár K. (szerk.): *Csodaszarvas I. kötet*, Budapest.
- Fonyódi Tibor (2011): *Naptól vagyok, Holdtól vagyok*. Gold Book Kft, Budapest.
- Graves, Robert (1960): *The Greek Myth, I. Revised edition*, Penguin, Harmondsworth.
- Hoppál Mihály (1996): A magyar samanizmus és honfoglalók hitvilága. In: Pócs Éva és Voigt Vilmos (szerk.): *Ősök, táltosok, szentek: tanulmányok a honfoglaláskor és Árpád-kor folklórából*. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest.
- Hoppál Mihály (2003): Mítosz és szavak. *Tiszatáj*. 2003/Augusztus.
- Hubbes László Attila (2014): „Új magyar mitológia? Kutatási tapasztalatok és kihívások”, In: Povedák István – Szilárdi Réka (szerk.): *Sámán sámán hátán. A kortárs pogányság multidiszciplináris elemzése*. SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 34-54.
- Hubbes László Attila (2014b): „Új magyar mitológia kirajzolódóban. A tekintély-érvényesítés és a tekintélyrombolás retorikai eszközei két magyar animációs filmben”, In: Bakó Rozália Klára, Biró-Kaszás Éva, Horváth Gizella (szerk.): *Érvelés és retorika konferencia kiadvány – Argumentor Műhely*, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen – Partium Kiadó, Nagyvárad.
- Jankovics Marcell (1994): A népmeséink és a csillagos ég. In: Pap Gábor (szerk.): *Csodakút – tanulmányok a népmeséről*. Pontifex K, Budapest.
- Jókai Mór (1981): *A jövő század regénye*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Katona Imre (1975): Elveszett naiv eposzunk (Magyar hősepika). *Létünk*. 1975/3-4., 74-84.

- Kerny Terézia (1996): László király szentté avatása és kultuszának kibontakozása (1095-1301). In: Pócs Éva és Voigt Vilmos (szerk.): *Ősök, táltosok, szentek: tanulmányok a honfoglaláskor és Árpád-kor folklórából*. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest.
- Kirk, G.S. (1993): *A mítosz*. Holnap, Budapest.
- Kríza Ildikó (1996): Az újraírt történelem (A honfoglalás mondája a XVIII. századi német forrásokban) In: Pócs Éva és Voigt Vilmos (szerk.): *Ősök, táltosok, szentek: tanulmányok a honfoglaláskor és Árpád-kor folklórából*. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest.
- Landgraf Ildikó (1996): A honfoglalás mondái a XIX. és XX. században. In: Pócs Éva és Voigt Vilmos (szerk.): *Ősök, táltosok, szentek: tanulmányok a honfoglaláskor és Árpád-kor folklórából*. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest.
- László Gyula (1967): *Hunor és Magyar nyomában*. Gondolat, Budapest.
- László Gyula (1988): *Árpád népe*. Helikon, Budapest.
- Lévi-Strauss, Claude (2001): *Myth and Meaning*. Routledge, London and New York.
- Kelecsényi László Zoltán (2001): *Atlasz – Magyar Irodalom*. Aetheneum 2000, Budapest.
- Magyar Adorján (1994): Leányszívű Bálint és Gyöngyszínű Ilona. In: Pap Gábor (szerk.): *Csodakút – tanulmányok a népmeséről*. Pontifex, Budapest.
- Pap Gábor (2003): Krónika képnnyelven elbeszélve. In: Pap Gábor és Szántai Lajos (szerk.): *Képes Krónika – Tanulmányok, magyar és latin szöveg*. Nemzeti Kincseinkért Egyesület, Budapest.
- Pócs Éva (1996): A magyar samanizmus a kora újkori forrásokban. In: Pócs Éva és Voigt Vilmos (szerk.): *Ősök, táltosok, szentek: tanulmányok a honfoglaláskor és Árpád-kor folklórából*. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest.
- Povedák István (2015): A szerzetes és a fehér táltos. A pálos újmitológiától a magyar újmitológiáig. In: Jakab Albert Zsolt – Kinda István (szerk.): *Aranykapu – Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére*. Kriza János Néprajzi Társaság – Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Székely Nemzeti Múzeum, Kolozsvár.
- Szabó Sándor (2002): A korona hatalma és a nemzeti science-fiction. In: *solaria.hu*; http://www.fonyoditibor.hu/wp-content/uploads/2006/03/szs_korona_hatalma_essze.pdf; Utolsó letöltés: 2015. 09. 24.
- Szathmári István (2010): Miről árulkodik a Pannóniai ének nyelve és helyesírása?. In: Csörsz Rumen István (szerk.): *Ghesaurus, Tanulmányok Szentmártoni Szabó Géza hatvanadik születésnapjára.*, rec.iti, Budapest.
- Szeverényi Sándor (2014): A nemzeti oktató ponyva nyomában. In: Povedák István – Szilárdi Réka (szerk.): *Sámán sámán hátán. A kortárs pogányság multidiszciplináris elemzése*. SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 115-128.
- Szőrényi Levente – Bródy János (2014): *István, a király – zongorakivonat, készítette: Gyöngyösi Levente, Rózsavölgyi és Társa*, Budapest.
- Táltos szócikk, In: Katolikus Lexikon (<http://lexikon.katolikus.hu/T/t%C3%A1ltos.html>), Utolsó letöltés: 2015.09.24.

- Táltos szócikk, In: Néprajzi Lexikon, (<http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/5-344.html>), Utolsó letöltés: 2015.09.24.
- Táltos zene kommentjei <https://www.youtube.com/watch?v=HnboCHR4XrA&list=PL5kTIXOTrwGLNy2AvESYdRcMqgcpvVxC>; Utolsó letöltés: 2015. 09. 24.
- Tátorján szócikk, In: Ortutay Gyula (szerk.): Néprajzi Lexikon V. kötet. Akadémiai Könyvkiadó, Bp., 1982) tátorján szócikke. <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/5-477.html>; Utolsó letöltés: 2015.09.24.
- Tóth Péter (1996): A pogánykori őskultusz emlékei Magyarországon. In: Pócs Éva és Voigt Vilmos (szerk.): *Ősök, táltosok, szentek: tanulmányok a honfoglaláskor és Árpád-kor folklórából*. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest.
- Veres Péter (1996): A honfoglaló magyarok temetkezési szokásainak problematikája. In: Pócs Éva és Voigt Vilmos (szerk.): *Ősök, táltosok, szentek: tanulmányok a honfoglaláskor és Árpád-kor folklórából*. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest.
- Voigt Vilmos(1986): Miért és hogyan sokasodnak hiedelemmondáink? *Valóság* 29. évf. 10. sz. 79-88.
- Voigt Vilmos (1990): Sámán – a szó és értelme. *Nyelvtudományi Közlemények* 91. évf. 1-2. sz. 235-240.
- Voigt Vilmos (1996a): Az ősvallás fogalmáról és a honfoglaló magyarok vallási életéről. *Iskolakultúra: Természettudomány – társadalomtudomány* 6. évf. 9. sz. 15-18.
- Voigt Vilmos (1996b): Honfoglaláskori folklór. In: Pócs Éva és Voigt Vilmos (szerk.): *Ősök, táltosok, szentek: tanulmányok a honfoglaláskor és Árpád-kor folklórából*. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest.
- Voigt Vilmos (2000): Ezeréves-e a magyar folklór? *Ethnica* 2. évf. 4. sz. 97-99.
- Voigt Vilmos (2003): *A magyar ősvallás kutatás kérdése (Vallástudományi tanulmányok 4.)*. Magyar Vallástudományi Társaság, Budapest.
- Voigt Vilmos (2007): A magyar hősepika kezdetei (körülbelül). In: Jankovics József (szerk.): *„Nem süllyed az emberiség!” – Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára*. MTA Irodalomtudományi Intézet, Budapest
- Walkó György (1984): *Nibelungok*. Magvető, Budapest.